

ELEKTRONIKUS DOKUMENTUMOK A NEMZETI KÖNYVTÁR GYŰJTEMÉNYÉBEN¹

A rendezvénysorozat szervezői, ha akartak volna, akkor sem tudtak volna jobb időpontot és tematikát választani. Ugyanis jelképes esemény jelzi, hogy a magyarországi digitális könyvtárak történetében véget ért egy korszak, és remélhetőleg egy új fog elkezdődni. Egy nemrégiben napvilágot látott újságcikkre hivatkozom. A Népszabadságban jelent meg a *Gyűjtemények vándorúton* című cikk,² amelyben az OSZK főigazgatója, Monok István tájékoztatta a lapot, hogy – idézem: *...lezárultak a tárgyalások: az OSZK része lesz az eddig a gazdasági tárca felügyelte Neumann-ház, amelynek egyik fő eleme a Bibliotheca Hungarica Internetiana néven működő nemzeti szövegtár. Így megszüntethető lesz a párhuzamosság a magyar kultúra jelentős értékeit az interneten elérhetővé tevő és eddig is a nemzeti könyvtárhoz tartozó Magyar Elektronikus Könyvtárral.* A hír még aznap fölkerült a KATALIST-re is.³ Ez a hír – véleményem szerint – egy korszak végét és egy új korszak kezdetét jelzi. Nem a Neumann-ház egy részével történt esemény a lényeges. Ez csak jelképe a korszak lezárulásának. Ez időszakot –tárgyannak megfelelően– az OSZK példáján mutatom be.

Az 1994-től napjainkig tartó korszakot „hosszú kísérleti (digitális) korszaknak” nevezhetjük. Kezdetét a Magyar Elektronikus Könyvtár indulása jelzi.⁴ Különös hangsúly van a „hosszú” jelzőn. A kísérleti szakasz – véleményem szerint – túlzottan hosszúra nyúlt. Az ezredforduló táján jól induló kezdeményezések lassan elveszítették lendületüket, vagy támogatás hiányában nem tudtak kellőképpen fejlődni. A „kísérleti” szó is sajátos jelentésben szerepel. A magyarországi digitalizálás résztvevői ugyanis kísérletezők voltak, de anélkül, hogy az alapvető kutatás-fejlesztési támogatást megkapták volna munkájukhoz. Véleményem szerint 2004. végére a fejlődés lelassult, nem tudott új lendületet venni, pedig a Google, Yahoo, Library of Congress digitalizáló tervei mind-mind sejtették, hogy új korszak kezdődik.

Az Országos Széchényi Könyvtárban is elkezdődött a digitális korszak. 1999-ben az OSZK-hoz csatlakozott a Magyar Elektronikus Könyvtár, mint önálló osztály és elindult a tudatos digitalizálás is. Azonban az OSZK-nak 2006-ig nem volt sem stratégiája, sem gyakorlata arra vonatkozóan, hogy miként gyűjtse be a digitális dokumentumokat. A NKÖM értelmezése szerint a 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet alapján a kötelezpéldány beszolgáltatási kötelezettség vonatkozik az elektronikus dokumentumokra is,⁵ az OSZK joga és kötelessége érvényt szerezni a rendeletnek. Az évek folyamán azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a rendelet csak a fizikai hordozón megjelent elektronikus dokumentumokra vonatkozóan értelmezhető egyértelműen. Az

¹ Az alábbi összefoglalás a Zala Megyei Könyvtári Szakmai Napok "Dokumentum - nyilvántartás - számbavétel" című őszi konferencián Keszthelyen, Nagykanizsán és Zalaegerszegen elhangzott előadások alapján készült.

² Kelen Károly: Gyűjtemények vándorúton – Folytatódik a kulturális intézmények átszervezése, Népszabadság, 2006. október 14. (<http://www.nol.hu/cikk/420808/>)

³ Azóta bizonyossá vált, hogy a Neumann-ház egy része 2007. január 1-től az Országos Széchényi Könyvtárban folytatja munkáját.

⁴ Tízéves a MEK – Interjú Moldován Istvánnal (<http://mek.oszk.hu/html/irattar/sajto/2005/050315.htm>)

⁵ [1] 3. § (1) Kötelezpéldányokat kell szolgáltatni a legalább 50 példányban sokszorosított a) Magyarországon előállított, vagy b) külföldön előállított és belföldön kiadott sajtótermékből. (2) Film, videodokumentum és elektronikus dokumentum esetében az előállított példányszámtól függetlenül kell kötelezpéldányokat szolgáltatni a) a Magyarországon előállított, vagy b) a külföldön előállított és belföldön kiadott, vagy c) a külföldön előállított és belföldön forgalomba hozott filmből, a video- és elektronikus dokumentumból.

IHM és NKÖM pályázatokban szerepeltek ugyan azok a tétova kitételek, hogy az elkészült digitalizálási projektmunkák végeredményét a pályázó köteles átadni az OSZK-nak, azonban az ebből származó gyarapodás rendkívül kevés és ellentmondásos, a digitális anyagok minősége és az adatok hiánya miatt.

A MEK kezdetektől fogva egyfajta „voluntary depositként”, aktív szerzeményezéssel eredményesen gyarapította gyűjteményét. Az OSZK/MEK Digitális Gyűjtemény 2005. nyarától tudatosan, illetve a 2006 februárjában kelt főigazgatói utasítás alapján gyűjti össze az olyan digitális dokumentumokat, amelyek egy mű teljes egészét (vagy megőrzendő részletét) tartalmazzák, és az OSZK állományáról készültek az OSZK digitalizáló műhelyeiben, vagy külső cég közreműködésével, vagy egyéb gyűjtemény állományáról készültek az OSZK megrendelésére. A gyűjtőmunka eredményeként több százezer digitális objektum található ebben a gyűjteményben.

Az elkövetkező időszakban három tényező fogja alapjaiban megváltoztatni az elektronikus dokumentumok összegyűjtésének módszereit: a tömeges digitalizálásra való áttérés, az elektronikus kötelezpéldány-rendelet és ehhez kapcsolódóan a magyar webtér archiválása. A „voluntary deposit”-ra és az aktív szerzeményezésre épülő gyűjteményfejlesztés nagy valószínűséggel még néhány évig a legjelentősebb gyarapítási módszer marad. Új korszakot jelez az OSZK megújuló digitalizálási stratégiája is. A 2003-2006-ra vonatkozó stratégia és ütemterv⁶ értékelése elkezdődött és megindult az új stratégia kidolgozása.

Az elmúlt korszakban számottevő eredmények születtek az Országos Széchényi Könyvtárban. Legfontosabb, hogy kialakult az a tudás, amelyre bátran építhetjük a következő korszak feladatait. Jelentős a digitalizált anyag mennyisége és az erős ingadozás ellenére elfogadható a minősége is. A különböző típusú szolgáltatások stabilan működnek. Ezek közül is kiemelkedik a Magyar Elektronikus Könyvtár⁷ tevékenysége, amelynek napi látogatottsága meghaladja a harminc ezret,⁸ és folyamatosan növekszik. A nemzeti kulturális örökség digitalizálására és népszerűsítésére is nagy jelentőségű programok indultak. Példaként említhetjük a Bibliotheca Corviniana Digitalis programot, amely azt a célt tűzte ki, hogy virtuálisan visszaállítja Mátyás király egykor nagy hírű könyvtárát, a Bibliotheca Corvinianat.⁹ Jelenleg az OSZK harmincöt korvinája látható a honlapon, de rövidesen további kódexek is megjelennek az oldalon. Kiemelkedő jelentőségű a régi térképek digitalizálása is. Jelenleg több mint ezer régi térkép található meg a honlapon.¹⁰ Az IHM-ITP-11 pályázat keretében elkészült a *Magyarország képes történelmi kronológiája* című szolgáltatás az Enciklopédia Humana Egyesület és az OSZK együttműködésében.¹¹ A Hungarológiai Alapkönyvtár Digitalizálási Program keretében fontos kézikönyvek, monográfiák kerültek digitalizálásra és szolgáltatásra.¹² Az elmúlt napokban került internetre az OSZK 1956-os röplapjait és plakátjait tartalmazó szolgáltatás,¹³ valamint az Oláh Gusztáv művészetét áttekintő honlap.¹⁴ A felsoroltakon kívül is több digitalizálási program folyik, amelyek eredménye még nem látható az

⁶ http://www.oszk.hu/siteeszkoz/documents/szakmai/tervek/digitstrat/digistrat_ido.doc

⁷ <http://mek.oszk.hu>

⁸ <http://mek.oszk.hu/html/statisztika.html>

⁹ <http://www.corvina.oszk.hu>

¹⁰ <http://www.topomap.hu/oszk/hun/terkepek.htm>

¹¹ <http://www.kepido.oszk.hu/>

¹² <http://mek.oszk.hu/hungalap/>

¹³ <http://mek.oszk.hu/04000/04056/html/>

¹⁴ <http://mek.oszk.hu/04100/04135/html/>

interneten (Erkel Ferenc művei, Magyar Nyelvemlékek, Apponyi Gyűjtemény metszetei stb.) Kísérleti jelleggel a magyar webtér részleteinek archiválása is elkezdődött a Magyar Internet Archívum (MIA) keretében.¹⁵

A digitális objektumokra vonatkozó szabványok, ajánlások alapján történik a feldolgozó munka. Alkalmazzuk a szövegalapú digitális dokumentumokra vonatkozó HTML és XML alapú ajánlásokat (TEI). A képek nagy részébe beépítjük a metaadatokat (XMP¹⁶) és elkészült a nyilvános Dublin Core generátor is.¹⁷ Természetesen folyamatosan figyeljük a különböző szolgáltatásra és hosszú távú megőrzésre irányuló kísérleteket és formátumokat is (LIT, DejaVu, MrSID, PDF/A stb.) Kialakultak vagy kialakulófélben vannak a digitalizálás technikai és szervezeti feltételei. Az OSZK különböző osztályain folyó ad hoc digitalizálást lassan felváltja az egységes reprográfiai szolgáltatás keretében működő, olvasói igényeket kielégítő, valamint az állományvédelmi és reprezentációs céllal történő tudatos digitalizálás. A közeljövőben elkészül a digitális dokumentumok begyűjtésére, tárolására és szolgáltatására fejlesztett szoftver (OSZK Digitális Könyvtár), valamint a digitális dokumentumok feldolgozását támogató rendszer is (MEK DOK).

Az elkövetkező néhány év új korszak lesz a magyarországi könyvtári digitalizálás történetében. A digitális objektumok száma nagyságrendekkel fog növekedni a gyűjteményfejlesztés új módszerei miatt. A növekedés nem becsülhető meg pontosan, de sejthetően évi több tíz terrabájtnyi lesz. Ennek a ténynek súlyos következményei lesznek technológiai és szervezeti értelemben is. Biztosítani kell azt a nagybiztonságú tárolókapacitást, amely a ki tudja szolgálni a hatalmas növekedést. A technológiai kihívás mellett szembe kell nézni a szervezeti kihívással is és azzal az új felhasználói igény rendszerrel, amelyek az új technológia fejlesztések következményeként alakulnak ki (WEB 2.0, mobil kommunikáció). ... Végül a legfontosabb és legnehezebb. Új könyvtárosi szemléletre van szükség, ahhoz, hogy mindezeknek a követelményeknek megfeleljünk és kialakulhasson a digitális nemzeti könyvtár.

Káldos János előadást tart a Deák Ferenc Megyei Könyvtárban

Káldos János

¹⁵ <http://mekosztaly.oszk.hu/mia/>

¹⁶ <http://www.adobe.com/products/xmp/>

¹⁷ <http://mek.oszk.hu/dc/>